

فصل نهم

مالکیت معنوی و تضاد منافع

پدیدآورندگان:

دکتر رضا فریدی مجیدی
رئیس دانشکده فناوری‌های نوین

دکتر آذر مهري
معاون آموزشی دانشکده توانبخشی دانشگاه علوم پزشکی تهران

دکتر اکبر عبداللهی اصل
اقتصاد و مدیریت دارو دانشکده داروسازی

سوالات کلیدی:

- ۱- چه نوع حمایت‌هایی برای مالکیت معنوی وجود دارد؟
- ۲- چه چارچوب‌های قانونی در خصوص تضاد منافع و مالکیت معنوی وجود دارد؟
- ۳- پیامدهای بالقوه تضاد منافع در مالکیت معنوی برای افراد و سازمان‌ها چیست؟
- ۴- تضاد منافع چگونه بر نوآوری و خلاقیت در مالکیت معنوی تأثیر می‌گذارد؟
- ۵- بهترین شیوه‌ها برای رسیدگی به تضاد منافع در مدیریت مالکیت معنوی چیست؟
- ۶- آیا استفاده از فناوری‌های هوش مصنوعی در پروژه، با رعایت استانداردهای اخلاقی و حقوقی مرتبط صورت گرفته است؟
- ۷- آیا به اخذ مجوزها و مجوزهای مورد نیاز برای استفاده از داده‌ها و فناوری‌های مرتبط با پروژه توجه شده است؟

مقدمه

مالکیت معنوی یا مالکیت فکری به حقوقی گفته می‌شود که به صاحبان آن، حق بهره‌وری از اندیشه و خلاقیت را می‌دهد و قابلیت دادوستد دارد و می‌تواند به صورت قانونی محافظت شود. ولی موضوع آن، شیء معین مادی نیست. این حقوق شامل حقوقی مانند حق نشر، حق تألیف، حق اختراع، حق علامت تجاری و حقوق مرتبط با اطلاعاتی مانند اطلاعات تجاری و داده‌های محافظت‌شده می‌شود. مالکیت معنوی به خلیقات فکری اشاره دارد که به شکل غیرمادی بروز می‌کنند. انواع مالکیت فکری عبارتند از: مالکیت ادبی-هنری و مالکیت تجاری-صنعتی. مالکیت ادبی-هنری در واقع به حقوق مربوط به آثار ادبی یا هنری مانند حق مولف یا حق تکثیر یا حق اختراع ب می‌گردد در حالی که حقوق مربوط به مشتری یا حق تاجران و صنعتگران نسبت به نام، علائم تجاری و صنعتی و اسرار تجاری به مالکیت تجاری-صنعتی اطلاق می‌گردد.

اهمیت مالکیت معنوی در این است که افراد و شرکت‌ها را تشویق می‌کند که به ابتکارات خود اعتماد کرده و آن‌ها را به بازار عرضه کنند، زیرا این حقوق امکان حفاظت از ابتکارات و اختراعات را فراهم می‌کنند و برای صاحبان آنها ارزش اقتصادی فراهم می‌سازند. مالکیت معنوی اهمیت زیادی در جوامع دانش بنیان دارد و نقش مهمی در تشویق نوآوری و توسعه اقتصادی دارد. با ایجاد انگیزه‌های لازم برای خلاقیت و ابتکار، مالکیت معنوی افراد را تشویق می‌کند تا به ارائه ایده‌ها و اختراعات جدید بپردازند که در نهایت به توسعه فناوری و بهبود شرایط زندگی کمک می‌کند. سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) چنین بیان می‌کند که مالکیت فکری شامل ابداعات و دستاوردهای ذهنی شامل اختراعات، آثار ادبی و هنری، نمادها، نام‌ها، تصاویر و طراحی‌های مورد استفاده در

تجارت است که شامل پتنت‌ها، نشان‌های تجاری و حق نسخه برداری است.

تعارض منافع به وضعیتی اشاره دارد که در آن مصالح یا وظایف دو یا چند طرف در موقعیت ناسازگاری یا تضاد با یکدیگر قرار می‌گیرند. این وضعیت معمولاً زمانی وقوع می‌یابد که یک فرد یا یک موسسه باید بین مصالح شخصی یا مالی خود و مصالح دیگران یا موسسات که خدمات یا تصمیماتی را به آن‌ها ارائه می‌دهد، تصمیم بگیرد. مدیریت تعارض منافع در موسسات و سازمان‌ها بسیار اهمیت دارد تا اعتماد عمومی به فعالیت‌های آن‌ها حفظ شود و از آسیب‌های احتمالی به سازمان و موسسات جلوگیری شود. تعارض منافع می‌تواند در موارد مختلفی اتفاق بیفتد، از جمله تعارض منافع مالی، شخصی، حرفه‌ای و اخلاقی. تعارض منافع مالی زمانی واقع می‌شود که یک فرد یا یک موسسه ممکن است به نحوی از تصمیمات یا عملکرد خود مستقیماً یا غیرمستقیماً سود کسب کند. در تعارض منافع شخصی تصمیمات یا اعمال فردی بر اساس مصالح شخصی یا رفتارهای شخصی اتخاذ می‌شود و این درحالی است که بهترین مصلحت موجود نادیده گرفته می‌شود. هنگامی که مصالح شخصی یک فرد با وظایف و مسئولیت‌های حرفه‌ای او تضاد داشته باشد، تعارض منافع حرفه‌ای رخ می‌دهد. در تعارض منافع اخلاقی، تصمیمات یا اعمال یک فرد با اصول و ارزش‌های اخلاقی متضاد است.

تعارض منافع در پروژه‌های میان‌رشته‌ای حوزه سلامت و هوش مصنوعی

در حوزه پروژه‌های میان‌رشته‌ای مرتبط با هوش مصنوعی و سلامت، تعارض منافع به وضعیتی اشاره دارد که ممکن است منافع یا وظایف متعارض بین افراد یا ارگان‌های مختلفی که در یک پروژه یا فعالیت مشارکت دارند، پدیدار شود. به عنوان مثال، در بعضی مواقع، هدف‌های تجاری یا سیاسی محققان می‌تواند با مصالح بیماران یا جوامع مورد مطالعه آن‌ها متضاد باشد، که این نیز می‌تواند به تعارض منافع منجر شود. یا به عنوان مثالی دیگر، در پروژه‌های میان‌رشته‌ای، ممکن است مشارکت‌کنندگان از سازمان‌ها و موسسات مختلفی باشند که مصالح و هدف‌های متفاوتی دارند. این اختلافات می‌تواند منجر به تعارض منافع شود، به ویژه اگر هدف نهایی پروژه واضح نباشد یا اگر هدف‌های مختلفی برای آن تعیین شده باشد. برای مدیریت تعارض منافع در پروژه‌های میان‌رشته‌ای مرتبط با سلامت و هوش مصنوعی، معمولاً سیاست‌ها و راهکارهایی مانند افشای تعارض منافع، ارزیابی منظم تعارض منافع، و تعیین استانداردها و رویه‌هایی برای مدیریت تعارض منافع اتخاذ می‌شود.

در اتحادیه اروپا، مقررات مرتبط با مالکیت معنوی و تعارض منافع به عنوان بخشی از قوانین و مقررات مربوط به علوم بهداشتی، تحقیقات پزشکی، و فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) تنظیم شده‌اند. به عنوان مثال، مقررات General Data Protection Regulation (GDPR)

در اتحادیه اروپا مشخصاتی درباره حفاظت از داده‌های شخصی و مالکیت معنوی در زمینه تحقیقات سلامت دارد. در ایالات متحده آمریکا، قوانین و مقررات مرتبط با مالکیت معنوی و تعارض منافع نیز تحت قوانین مختلفی، از جمله قانون کپی رایت، قانون حمایت از اختراعات، و قوانین مربوط به تجارت و مشارکت‌های صنعتی تنظیم می‌شوند. همچنین، سازمان‌های مختلفی مانند (FDA) Food and Drug Administration و (NIH) National Institutes of Health در ایالات متحده دستورالعمل‌ها و سیاست‌های خود را برای مدیریت تعارض منافع در زمینه پروژه‌های میان‌رشته‌ای حوزه سلامت و هوش مصنوعی تدوین کرده‌اند. به طور کلی، این قوانین و مقررات طراحی شده‌اند تا اطمینان حاصل شود که حقوق مالکیت معنوی محافظت می‌شود و تعارض منافع مدیریت می‌شود، تا از توسعه و پیشرفت پایدار در زمینه سلامت و هوش مصنوعی حمایت شود.

کانادا نیز به‌طور فعال در زمینه تدوین قوانین مرتبط با هوش مصنوعی در حوزه سلامت فعالیت می‌کند. این کشور به عنوان یکی از پیشروهای جهانی در زمینه فناوری‌های نوین سلامت شناخته می‌شود. چین نیز در حال توسعه و اجرای قوانین و مقررات مربوط به هوش مصنوعی در سلامت است. این کشور با استفاده از فناوری‌های نوین برای توسعه خدمات بهداشتی و درمانی سعی در بهبود سطح سلامت جامعه دارد.

وضعیت قوانین مربوط به مالکیت فکری در خصوص پروژه‌های هوش مصنوعی در ایران

در ایران، قوانین و مقرراتی در حوزه مالکیت معنوی و تعارض منافع وجود دارد که تحت نظر وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و سازمان غذا و دارو تنظیم می‌شوند. این مقررات به منظور حفظ حقوق مالکیت معنوی برای افراد و شرکت‌ها در زمینه پزشکی، دارویی در کل پروژه‌های هوش مصنوعی از دو قسمت اصلی تشکیل می‌شوند، که لازم و ملزوم هم‌دیگر هستند:

- الگوریتم‌ها: این الگوریتم‌ها توسط پدیدآورندگان متناسب با موضوع مورد نظر طراحی و اجرا می‌شوند.
- داده‌ها: در حوزه سلامت این داده‌ها عمدتاً در بانکهای اطلاعاتی متعلق به معاونت بهداشتی (سامانه‌ها مرتبط با اطلاعات پایه افراد، واکسیناسیون، سلامت خانواده، بهداشت محیط، همه گیرها)، معاونت درمان (اطلاعات پرونده‌های بخش بستری)، معاونت غذا و دارو (اطلاعات ردیابی و رهگیری فراورده‌های دارویی و تجهیزات پزشکی)، معاونت پشتیبانی (اطلاعات هزینه‌های مالی نظام سلامت)، سازمانهای بیمه تامین اجتماعی، بیمه سلامت ایرانیان (اطلاعات پایه و نسخه الکترونیک بیمه‌شدگان)، نظام پزشکی (اطلاعات منابع انسانی حوزه سلامت) و داده‌های

متفرقه در سایر نهادها و سازمانهای دولتی از قبیل وزارت کشور، گمرک، سازمان ثبت احوال، وزارت صنعت و معدن و تجارت و وزارت اقتصاد و امور دارایی می‌باشد. اگر چه کلیت اجرای هر برنامه سلامت محوری در ایران اعم از پروژه‌های هوش مصنوعی تابع قواعد وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌باشند، ولی جزییات این مقررات در حوزه هوش مصنوعی هنوز تدوین نشده است.

اگر چه هر یک از موسسات پزشکی فعال در حوزه سلامت داده‌های مربوط به مراجعین خون را بصورت محل دارد و امکان استفاده از آن را بصورت محدود دارد ولی مالکیت داده‌های حوزه سلامت در سطح کلان در مجموعه دولت واقع است و به سادگی در اختیار بخش خصوصی قرار نمی‌گیرند. لذا در این جا بحث تضاد منافع و مالکیت معنوی عملاً موضوعیتی ندارد.

در مورد پروژه‌های هوش مصنوعی که الگوریتم‌ها توسط بخش خصوصی تهیه می‌شود و امکان آموزش هوش توسط داده‌های در دسترس وجود دارد. امکان ثبت الگوریتم در قالب حق مالکیت معنوی و ثبت اختراع وجود دارد.

